

83003

AZ IDŐSZAKI KIADVÁNYOK BIBLIOGRÁFIAI LEÍRÁSÁNAK SZABVÁNYOSÍTÁSA

NAGY ZSOLTNÉ

Az IFLA ISBD programja a 60-as évektől kezdődően fokozatosan megvalósítja a különböző dokumentumtípusok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírására vonatkozó törekvéseket. A bibliográfiai leírás nemzetközi szabványosításának előzményeit, megvalósulásának folyamatát, a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírását szabályozó magyar szabványt (MSZ 3424/1)¹ Fügedi Péterné ismertette a Könyvtári Figyelő 1978. évi 2. számában².

Az időszaki kiadványok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírásának (International standard bibliographic description for serials, a továbbiakban: ISBD/S) közvetlen előzményei az IFLA Időszaki Kiadványok Bizottságának 1970–71-ben készített tervjavaslatáig nyúlnak vissza. A tervjavaslat széles körű megvitatása céljából 30 ország könyvtáraiba, illetve bibliográfiai, katalogizálási intézményeibe juttattak el egy – a tervjavaslatra vonatkozó – kérdőívet. A beérkező válaszok komoly szakmai érdeklődésről és tudásról tettek bizonyosságot. Az Egyesült Államokban például a tervjavaslat megvitatására munkacsoport alakult, amely elkészítette ennek módosított változatát. De a többi országból kapott véleményezések is hasznosak voltak, és az alapját képezték annak a vitának, amelyet az IFLA Időszaki Kiadványok Bizottsága szervezett az 1971-ben Liverpool-ban rendezett tanácskozáson. A vitailésen nemcsak az első tervjavaslattal kapcsolatos hozzászólásokat vették figyelembe, hanem a könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírásának (International standard bibliographic description for monographic publications, a továbbiakban: ISBD/M) átdolgozott tervezetét is. Már ekkor világossá vált, hogy ez – a könyvek bibliográfiai leírását szabályozó – dokumentum szolgálhat irányelvként az ISBD/S munkálataihoz. A tanácskozáson a Katalogizálási Bizottság és az IFLA Időszaki Kiadványok Bizottsága tagjaiból létrehoztak egy Egyesített Munkabizottságot, amely megbízást kapott az időszaki kiadványok nemzetközi szabványos bibliográfiai leírásának elkészítésére. Az új munkabizottság elnökéül Marie-Louise Bossuat-t, az IFLA Időszaki Kiadványok Bizottsága elnökét, titkárául Monique Pelletier-t, az IFLA Időszaki Kiadványok Bizottsága titkárát választották meg. A munkacsoport munkamódszerében követte az ISBD/M Munkacsoportot. (Az elnök és a titkár feladata elkészíteni a munkadokumentumot, amelyet a Munkacsoport tagjai véleményeznek. A vélemények alapján módosított, javított munkadokumentumot kapják meg a könyvtárak, illetve bibliográfiai, katalogizálási intézmények és az IFLA Központi Tanácsa. Ezután a Munkacsoport ismét összeül, értékeli a hozzászólásokat, javaslatokat, és előkészíti a következő munkadokumentumot.)

Az ISBD Programmal időben párhuzamosan alakult ki az időszaki kiadványok adatait nyilvántartó nemzetközi rendszer (International Serials Data System, a továbbiakban: ISDS), amely az időszaki kiadványok információ-cseréjét hivatott megvalósítani az Egyetemes Bibliográfiai Számbavétel (UBC) és A Kiadványok Egyetemes Hozzáférhetősége (UAP) programok keretében. Az ISBD/S Munkacsoport tagjai figyelemmel kísérték az ISO/TC 46 berlini (1971. nov.) és bécsi (1972. ápr.) üléseit, tanulmányozták az ISDS és az ISSN (International Standard Serial Number = Az időszaki kiadványok nemzetközi azonosító száma) dokumentumait.

A második tervjavaslatot (az ISBD/S Egyesített Munkacsoport első munkadokumentumát) az elnök és titkár az ISBD/M és az ISDS követelményeihez igazodva készítette el. Ebben a dokumentumban ugyanazok a koncepciók érvényesültek, mint az ISBD/M-ben. Egyetlen lényeges különbség az ISBD/M-hez képest az volt, hogy ebben a javaslatban a főcím helyére a *kulcscím* lépett. Legfőbb érv emellett a – nagyon lényeges – változtatás mellett az volt, hogy egyrészt az ISBD/M meghatározta főcím az időszaki kiadványok esetében nehezen értelmezhető, másrészt ezt a megoldást vélték alkalmasnak arra, hogy az ISBD/S és az ISDS között az összhang biztosítva legyen. Ennek érdekében a kulcscímnek – mint az ISDS legfontosabb elemének – feltétlenül jelen kell lennie az ISBD/S-ben is. Ebből következően az első tervjavaslathoz képest az alábbi változtatásokat tartalmazta a második tervjavaslat:

- mivel az 1. adatscsoport kulcscímében szerepel a kiadásjelzés, az 1. tervjavaslat Kiadás adatscsoportja elmaradt;
- a Megjelenés adatscsoportban a megjelenés éve helyére az időszaki kiadvány számozási adatai kerültek;
- az ár kimaradt a Fizikai jellemzők adatscsoportból és átkerült az ISSN adatscsoportba.

A bibliográfiai leírás adatai tehát a következő adatscsoportokban jelentek meg:

1. A cím és a szerzőségi közlés
2. Megjelenés
3. Fizikai jellemzők
4. Sorozat
5. Megjegyzések
6. Az ár és az ISSN

1972. augusztusában Budapesten az IFLA-konferencián ez a – júniusban a nemzeti könyvtárakhoz, illetve bibliográfiai, katalogizálási intézményekhez eljutottatott – munkadokumentum volt a vita alapja. Ellenvetések merültek fel a kulcscím bevezetésével kapcsolatban. Ezek szerint: lévén a kulcscím az esetek egy részében konstruált cím, nem szerepelhet első adatelemként egy olyan bibliográfiai leírásban, amely a kiadvány „tükrözését” akarja megvalósítani. A budapesti vitaülések, érvek és ellenérvek eredményeképpen elkészült következő munkadokumentum megvitatásán – Párizsban, 1972 novemberében – a Munkacsoport egyetértésre jutott abban, hogy az ISBD/S legfontosabb adateleme nem a kulcscím, hanem a *megkülönböztető cím* lesz. Az ISDS kulcscíme az esetek egy részében azonos ezzel a megkülönböztető címmel, de generikus vagy azonos címek esetén a megkülönböztető cím bizonyos kiegészítő adatokkal (megjelenési hely, közre-

adó, stb.) együtt válik kulcscímmé. Az ISBD/S-ben ezek az adatok nem képezik a megkülönböztető cím részét, de a bibliográfiai leírásban megtalálhatók.

1973 elejére elkészült az e döntéseket tartalmazó javaslat. Megvitatására az ISBD/M – 1973 augusztusában megtartott – revíziós ülése után került sor, hogy a lehetőségekhez képest a legnagyobb összhang legyen a két dokumentumtípus leírásának szerkezete és előírásai között. 1974-ben megjelent az ISBD/S szövegtervezete a Munkacsoport ajánlásaként³.

Az ISBD/S revíziós ülésére 1975 októberében Párizsban került sor. Ekkorra az IFLA kibővült ISBD programja szükségessé tette egy – valamennyi dokumentumtípus leírására alkalmas – általános ISBD-szerkezet kidolgozását. Ennek munkálataiban részt vettek az egyes dokumentumtípusok ISBD/Munkacsoportjainak elnökei és más szakértők, akik megállapodtak abban, hogy az ISBD/G (General international standard bibliographic description) szerkezetét valamennyi speciális ISBD-nek követnie kell, meg kell teremteni a szigorúan vett összhangot az egyes dokumentumtípusok leírása között. Az ISBD/S revíziós ülésein már az ISBD/G követelményeit figyelembe véve folytak a megbeszélések. Ennek eredményeképpen a résztvevők úgy döntöttek, hogy a leírás első adateleme – összehangoltan az ISBD/G előírásaival – a *főcím* lesz. 1976 augusztusában Lausanne-ban az IFLA Központi Tanácsa elé került a Munkacsoport által megvitatott tervezet. Ennek alapján készült el a végleges szöveg, amely első szabványkiadásként 1977-ben jelent meg.⁴

Az ISBD/M-hez hasonlóan az ISBD/S az időszaki kiadványok adatainak olyan közlésmódját írja elő, amely közlésmód hű képet ad az időszaki kiadványról. A leírásokat a katalógus vagy a bibliográfia céljainak megfelelően besorolási adatokkal kell kiegészíteni, illetve a leírás adatait besorolási adatokká kell minősíteni. Az ISBD/S alapfunkciója, járulékos funkciói, alapvető szabályai az ISBD/M⁵ funkcióival és szabályaival egyeznek meg. Az adatscsoportok, illetve adatelemek különbözősége a két szabályzatban megfelel a két dokumentumtípus közötti különbségnek és az ISBD/G előírásainak.

Az ISBD/S *adatscsoportjai* (néhány jellemző különbség az ISBD/M-hez képest):

1. A cím és a szerzőségi közlés

Ebben az adatscsoportban új adatelem az információhordozó általános megnevezése. Bevezetését az ISBD/G írta elő, használata a különböző információhordozón megjelentetett dokumentumokat tartalmazó bibliográfiák és katalógusok számára szükséges.

2. Kiadás

3. Számozás

Ez az adatscsoport a speciális ISBD-kben a dokumentumok sajtósági adatait tartalmazza. (Az ISBD/G-ben az adatscsoport neve: A dokumentum (vagy kiadványtípus) sajátosságai.) Az olyan ISBD-k, amelyekben nincs szükség erre az adatscsoportra, elhagyhatják a leírásból. Az ISBD/S-ben az adatscsoport az időszaki kiadvány első és utolsó részegységének sorszámozását, illetve keltezését tartalmazza.

4. Megjelenés

5. Fizikai jellemzők

Új adatelem az információhordozó fajtájának megnevezése.

6. Sorozat

7. Megjegyzések

8. Az ISSN és a hozzáférhetőség feltételei

Ebben az adatsorozatban le kell írni az ISSN-t és a kulcscímet. Ez a két adatelem az ISDS rendszerrel való teljes és biztonságos összhangot és együttműködési lehetőséget biztosítja.

Az ISBD/S *alkalmazása* könyvtári, bibliográfiai és dokumentációs célokra szinte természetes volt azokban az országokban, ahol az ISBD/M előírásai szerint készültek a könyvek bibliográfiai leírásai⁶.

Magyarország képviseletében *Szilvássy Zoltánné*, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője vett részt az ISBD/S Munkacsoportban, így a nemzeti bibliográfiai tevékenység lépést tudott tartani az ISBD/S munkálataival. Már az első szabványkiadás megjelenése előtt az ISBD/S elvei és (akkori) előírásai szerint készültek a *Kurrens időszaki kiadványok*⁷ bibliográfiai leírásai. Elkészült az ISBD/S magyar fordítása (technikai okok miatt megjelenése 1983-ban várható) és megjelent az ISBD elveken alapuló magyar szabványsorozat (MSZ 3424) új tagja: MSZ 3424/2 Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok⁸.

Az új magyar szabvány szerkezetében, formájában és részben tartalmában az MSZ 3424/1 Bibliográfiai leírás. Könyvek, rendelkezéseiben, tartalmában az ISBD/S előírásait követi. Szerkezetileg az egyes fejezetek – az MSZ 3424/1-hez hasonlóan – 3 fő részre osztják a szabványt:

- Fogalom meghatározások, csoportosítás, általános előírások.
- A bibliográfiai szint, a leírás jellege, szerkezete, valamint az adatelemek köre alapján meghatározott és megkülönböztetett bibliográfiai leírások szabályai.
- Függelékek (köztük a példatár), tárgymutató, szabványjegyzék.

A magyarországi igényekhez alkalmazkodva az MSZ 3424/2 a következőkben *különbözik* tartalmilag az ISBD/S-től:

– Az ISBD/S az időszaki kiadványok egylépcsős összefoglaló szintű nyitott leírásról intézkedik, kiegészítve ezt az egylépcsős összefoglaló szintű lezárt leírásra vonatkozó szabályokkal. A többlépcsős összefoglaló szintű leírást csak példa-szinten mutatja be. Az MSZ 3424/2 külön fejezetben tárgyalja az időszaki kiadványok

- egylépcsős, összefoglaló szintű, nyitott és lezárt,
- egylépcsős, monografikus szintű,
- többlépcsős összefoglaló és monografikus szintű

leírását.

– A szabvány használhatósága érdekében az MSZ 3424/2 bővíti a fogalom meghatározások számát. A szabvány szövegében előforduló, de nem a szabvány keretében meghatározandó fogalmakat függelékként közli.

– Az MSZ 3424/1-hez hasonlóan meghatározza az egyszerűsített leírás adatelemeinek körét, vagyis a könyvtári és dokumentációs célokra szükséges leírások adattartalmát. Lehetővé teszi, hogy az egyszerűsített magyar nyelvű leírásokban a latin nyelvű (rendszerint rövidített) kifejezések helyett ezek magyar nyelvű megfelelői szerepeljenek.

– A főként latin betűs írású kiadványok leírását tartalmazó bibliográfiák, katalógusok számára lehetőséget ad a nem latin betűs írású adatok – megfelelő szabvány szerinti – átírására.

A részletes szabályokat tekintve az MSZ 3424/a *módosítja, illetve pontosítja* az ISBD/S néhány előírását:

– Az ISBD/S-től eltérően a kolofont is a címoldal-helyettesítők közé sorolja, valamint hangsúlyozza, hogy a címoldal-helyettesítőket az előírt sorrendben kell adatforrásként kezelni.

– Pontosán meghatározza a borítót (a borítófédél homlokoldalát), megkülönböztetve fontossági sorrendben is a borítófédél többi oldalától.

– A főcím számára egyetlen (a sorrendben az első) adatforrás alkalmazását írja elő. A többi adatelem az adatscsoport számára megadott forrásokból az előírt sorrendben írható le.

– Pontosítja az ISBD/S-nek a főcím megválasztására vonatkozó utasítását abban az esetben, amikor a főcím betűszó- és teljes formában is megtalálható az időszaki kiadványban. (A magyar szabvány szerint a teljes címet kell főcímként leírni, ha a főforrásban mindkét formában fel van tüntetve.)

– A számozás adatscsoportban az adatelemek leírására az ISBD/S-nél részletesebb szabályokat ad.

– A sorozatok (alsorozatok) feltüntetését szintén részletesen, több szempontot figyelembe véve írja elő.

– Az ISBD/S-nek a 8. adatscsoportra vonatkozó előírásait kiegészíti: az olyan alsorozat leírásában, amelynek címe a fősorozat címéből és alsorozati megjelölésből vagy generikus címből áll, meg kell adni a fősorozat ISSN-jét és kulscímét is. A központosási jel megválasztásánál az MSZ 3424/1 második ISBN-jére vonatkozó előírásokat veszi figyelembe.

A szabvány megjelenését – éppúgy, mint a könyvek bibliográfiai leírásának szabványa esetében – az elsajátítást és a gyakorlati alkalmazást segítő és gyorsító tanfolyamok követik. Mivel a dokumentumok bibliográfiai leírásának elve, a vonatkozó szabványok alapkonceptiója, központosási módszere már ismert, a szabvány 1983. január 1-től – megjelenése után néhány hónappal – hatályba lép. Remélhetőleg mindazok a könyvtárak és bibliográfiai intézmények, amelyek bevezették a könyvek bibliográfiai leírásának új szabványát, alkalmazni fogják az MSZ 3424/2-t is.

JEGYZETEK

1. MSZ 3424/1–78 – Bibliográfiai leírás. Könyvek.
2. FÜGEDI Péterné: A bibliográfiai leírás nemzetközi szabványosítása és az új magyar szabvány. = Könyvtári Figyelő 24. 1978. 2. 117–125.p.
3. ISBD/S International standard bibliographic description for serials. Recommended by the Joint Working Group on the International Standard . . . London, IFLA Committee on Cataloguing, 1974. X 36 p.
4. ISBD/S International standard bibliographic description for serials. First standard edition. London, International Office for UBC, 1977. VII, 61 p.
5. ISBD/M International standard bibliographic description for monographic publications. First standard edition. London, IFLA Committee on Cataloguing, 1974. X, 36 p.
6. FÜGEDI Péterné i.m.
7. Kurrens időszaki kiadványok. A Magyarországon megjelenő időszaki kiadványok bibliográfiája. Bp., OSZK, 1977–
8. MSZ 3424/2–82 – Bibliográfiai leírás. Időszaki kiadványok